

УДК 130.2:004

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Гасвая О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Гаряєва Г. М.,

доцент кафедри права
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Муренко О. Л.,

старший викладач кафедри права
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Анотація: проблема формування постметафізичного стилю мислення є однією з центральних у сучасній філософії, що істотно впливає на розвиток загального стилю теоретизування у соціально-гуманітарних науках. Її дослідження важливо для усвідомлення особливостей концептуального базису сучасного філософського світогляду і підстав науки. Інтерес до неї обумовлений тим, що питання, викликані до життя змінами в теоретичній думці, знаходять відображення в культурі, практиці та політичному житті сучасного суспільства.

Ключові слова: суспільство, інтелектуальні технології, стиль мислення, постметафізична філософія, постмодернізм, інтелект.

Аннотация: проблема формирования постметафизического стиля мышления является одной из центральных в современной философии, оказывая существенное влияние на развитие общего стиля теоретизирования в социально-гуманитарных науках. Ее исследование важно для осознания особенностей концептуального базиса современного философского мировоззрения и оснований науки. Интерес к ней обусловлен тем, что вопросы, вызванные к жизни изменениями в теоретической мысли, находят отражение в культуре, практике и политической жизни современного общества.

Ключевые слова: общество, интеллектуальные технологии, стиль мышления, постметафизическая философия, постмодернизм, интеллект.

Annotation: the problem of forming a post-metaphysical style of thinking is one of the central in modern philosophy, exerting a significant influence on the development of a general style of theorizing in the social and human sciences. Her research is important for understanding the features of the conceptual basis of the modern philosophical worldview and the foundations of science. Interest in it is due to the fact that the issues brought to life by changes in theoretical thought are reflected in the culture, practice and political life of modern society.

Key words: society, intellectual technologies, style of thinking, post-metaphysical philosophy, postmodernism, intellect.

На сучасному етапі розвитку суспільства дуже важливе питання інтелектуального розвитку людини і формування її політичного стилю мислення.

Це створює основу для розуміння особливостей інтелектуальних технологій у політичному житті суспільства XIX–XX ст.

Метою даної статті є вивчення особливостей інтелектуальних технологій у політичному житті суспільства XIX–XX ст., а також розкриття поняття «інтелект» і вивчення стилю мислення у площині філософії політики.

Метафізичне мислення – це філософський ідеалізм, що йде ще від Платона, підхоплений і розвивається такими філософами, як Плотин і неоплатоніків, Августин і Фома Аквінський, Микола Кузанський і Піко делла Мірандола, Декарт, Спіноза і Лейбніц, аж до Канта, Фіхте, Шелліга і Гегеля. У той же час древній матеріалізм і скептицизм, номіналізм пізнього Середньовіччя, а також емпіризм Нового часу можуть уважатися антиметафізичними напрямками; однак вони теж знаходяться у межах думки, встановленої метафізикою. Основні аспекти метафізичної думки: унітарне об'єктивуюче мислення, ідеалізм, першість теорії відносно практики. Об'єктивуюче мислення – перша і найважливіша з характерних рис метафізики. Весь світ постає у ній як об'єкт, що протистоїть суб'єкту-спостерігачеві. Множинність і різноманітність цього світу відступають на другий план, висувуючи на перший єдність, цілісність, спільність. Єдине і множинність абстрактно представляються як зв'язок індивідуальності і відмінності – найважливіше відношення, за допомогою якого метафізичне мислення охоплює логічне і онтологічне. Єдине постає одночасно як аксіома і основа, принцип і джерело. З нього відбувається багато чого, що розуміється як упорядкована різноманітність. Філософські системи метафізики обов'язково мають виражену основу, центр, який об'єднує навколо себе і скріплює всі інші елементи. В античному ідеалізмі таким центром постає космос.

Теоцентричні філософські системи мислителів європейського Середньовіччя містять ідею особистого божества – єдиного Бога-творця. Теоретична думка Нового часу робить центром і основою філософських побудов самосвідомість суб'єкта. При цьому в дійсній філософії самосвідомість як і раніше черпає свої можливості і силу у Бога.

У літературі, присвяченій філософії постмодернізму, зазвичай виділяють два етапи, що пов'язані з формуванням його принципів і позицій. Перший етап – розвиток поступово привів до постмодернізму ідей постструктуралістів, постфрейдистів. На формування філософії та естетики постмодернізму вирішальний вплив виявили: 1) ідеї Ж. Лакана (концепція уявного і символічного, критика «філософії суб'єкта», вчення про мову); 2) теорія деконструкції Ж. Дерріда та її застосування до естетики; 3) постмодерністські концепції мистецтва Ж. Дельоза і Ф. Гаттарі (концепція «рїзому»), Ю-Кристеві (дослідження страху, жаху, смерті, огидного як феноменів життя, літератури, мистецтва, філософії, вивчення метарозповідання як відмінної риси постмодерністського мистецтва; феномен любові та його психоаналітична структура тощо); М. Серра (метод «безладного енциклопедизму» стосовно історії науки, філософії, мистецтва; критика гносеологічної моделі філософії і науки модерну; теорія комунікації як новий синтез науки, мистецтва, філософії). Другий етап – розвиток постмодернізму у власному розумінні. За останнє десятиліття, як зазначають фахівці (Н. Маньковская), склалося коло дослідників, які присвятили себе вивченню різних аспектів постмодернізму в філософії, естетиці, культурі та мистецтві. Найбільш відомі з них – Ж. Бодрійяр (Франція), Дж. Ваттімо (Італія), Х. Кюнг, Д. Кампер (Німеччина), Д. Барт, В. Джеймс, Ф. Джеймсон, Ч. Дженкс, Р. Рорті, А. Хайс, І. Хассан (США), А. Крокер, Д. Кук (Канада), М. Роз (Австралія)).

Відомий теоретик постмодернізму Іхаб Хассан виділяє такі основні засади і цінності постмодерну.

1. Невизначеності, неясності, пропуски – не тільки недоліки, а й основні принципові установки постмодерністських творів мистецтва й філософських концепцій. Для мистецтва ця теза повинна мати таке ж принципове значення, як і принцип невизначеності Гейзенберга має для фізики, теорема Геделя – для логіки і математики. Не логічне, монологічне мислення, а «діалогічна уява» (Бахтін) набуває у постмодернізмі вирішальне значення.

2. Наслідком є принциповий фрагментаризм. Це знаходить втілення у недовірі до «тоталітаризуючого синтезу», у схильності до методів колажу, довільного монтажу, «вирізок» і «рїзок», у схильності до парадоксів, у «відкритості розбитого», в акцентуванні «розломів», «країв» тощо.

3. Постмодернізм спростав усі канони, виступає проти всіх конвенціональних авторитетів. У літературі це (умовно) означає «смерть автора», тобто припинення його «батьківської» влади та піклування над читачем.

4. Постмодернізм сповіщає про «смерть суб'єкта», «спустошує» традиційне Я, яке перестає бути центром думки і переживання, позбавляється своєї уявної «глибини».

5. Постмодернізм відстоює права ірреалізму: у повному обсязі може бути «показано», «зображено», «іконізовано».

6. Іронія – одна з головних постмодерністських установок, що мають на увазі гру, іронію, алегорію як найважливіші підходи літератури і мистецтва, а також і будь-якого виду розумової творчості.

7. «Гібридизація» має на увазі змішання, схрещування звичних жанрів мистецтва, запозичення («плагіаризм») одними жанрами творчих стилів і методів інших жанрів.

8. Для характеристики постмодерну використовується термін «карнавалізація», запозичений (як й інші поняття) у М. Бахтіна. Маються на увазі «радісна відносність» речей і подій, «перспективізм», участь у «божевільному черезсмузжі життя», «іманентність сміху» тощо.

9. З цим тісно пов'язана категорія рівної «участі у грі», «поданні» авторів і читачів, слухачів.

10. Підкреслюється «конструктивістський характер» творчості (але не в кантівському логіко-сциєнтичному і навіть не в ніцшеанському смислі).

Німецький філософ і соціолог Юрген Хабермас є одним з найбільших мислителів новітньої західної філософії і видних європейських інтелектуалів. Його філософські погляди поєднують повагу до раціональності і практики, властиві неокантіантській і неомарксистській філософії, і згоду з низкою ідей, характерних для представників сучасної постметафізичної філософії.

Хабермас розмірковує про сучасну ситуацію з позиції постметафізичної думки. У той час, як існує погляд, згідно з яким неможливо або проблематично саме існування філософського знання позаметафізики і всі неметафізичні способи філософування не визнають повноцінної філософської думки, Хабермас визначено свідчить про кінець метафізичної філософії. Дві ідеї – розуму як джерела міроконституїруючих ідей та історії як середовища, в якій розум здійснює свій синтез, революціонізували основні концепти метафізики і привели до виникнення питань, які разом із молодогегельянцями і породили постметафізичне мислення.

При цьому він відокремлює постметафізичне знання від постмодерного образу думки. Найбільш радикальні ідеї представників постмодерної філософії Хабермас ставить під сумнів і аргументовано заперечує їм, розпочинаючи при цьому з аналізу самого поняття «модерну», сучасності. Чи процес саморозвитку сучасності направлений? Представники філософії постмодерну дають на це питання негативну відповідь. Постмодерн відмовляється від продовження проєктів модерну і стає самокритикою сучасності. Та Хабермас вважає, що проєкт модерну ще не завершений і може розвиватися. На зміну монологічного розуму епохи Просвітництва повинна прийти інша раціональність, здатна до ведення діалогу і до самокритики, але не відмовляється заради цього від певних принципів, засад; і у той же час, як критика модерної раціональності, що проводиться постмодерними мислителями, постає недостатньо вільною і, парадоксальним чином, несе в собі ризик відновлення принципу суб'єктивності.

Хабермас будує свою критику традиційної філософії на іншому фундаменті, ніж постмодерністи. Він спирається на ідеї Хоркхаймера, Адорно і Маркузе – мислителів Франкфуртської школи і своїх «вчителів», а також на роботи М. Вебера. Ураховуючи думку останнього, він показує, що культурний модерн з'являється тоді, коли субстанціальний розум, до того в метафізичних і релігійних системах розуміється як єдиний, розділяється на три складові – сфери істинності, правильності і смаку, скріплені лише формально; у Новий час цим сферам відповідають

наука, мораль і мистецтво. Картини світу втрачають єдність, розпадаючись на окремі питання пізнання, справедливості і смаку. Відбувається поступове відділення експертних культур від світу повсякденності.

Більшість ідей Габермаса носить соціально-філософський характер. Він вважає, що в проблемах сучасного західного суспільства винна не тільки і не стільки системна економічна криза, скільки занепад ідентичності, що приводить до руйнування соціальних зв'язків, порушення соціальної інтеграції та кризи особистості в цілому. Протиріччя сучасного суспільства призводять до постійних порушень системної рівноваги, причому як у матеріальній, так і духовній сферах життєдіяльності індивідів. Через це немає сенсу говорити про пріоритет однієї з цих сфер; потрібно оперувати іншими характеристиками. Хабермас у своїй теорії комунікативної дії вибудовує принципово інше протиставлення: інструментальної дії – дії комунікативної. У той час як перше оперує критеріями ефективності та націлене на успіх у сфері праці, друге означає взаємодію рівних індивідів, що орієнтуються на взаєморозуміння між ними і впорядковуються обов'язковими нормами.

Чотири теми постметафізичного мислення для Габермаса не випадкові і не довільні. Вони відповідають тим труднощам, з якими стикається метафізичне мислення. Хабермас виділяє такі аспекти метафізичного мислення: мислення тотожності, іdealізм, філософію свідомості як *prima philosophia* і сильний концепт теорії. Хабермас виділяє чотири зсуви у філософії, що призводять до чотирьох аспектів сучасного мислення, які можна позначити як постметафізичні. Якщо в метафізичному мисленні раціональність тотальна, оскільки вона мислиться як органічний компонент світу, з якого може бути виведена, то в сучасних науках раціональність редукується до раціональності процедур, які використовуються для вирішення проблем. Теорія більш не претендує на тотальне охоплення і привілейований доступ до істини, питання про істину вирішується локально, на рівні процедурної раціональності, яка і характеризує, за Хабермасом, постметафізичне мислення.

Можна виділити п'ять основних аспектів, які розкривають значення поняття «процедурної раціональності» у Хабермаса.

По-перше, на відміну від метафізичної раціональності процедурна раціональність не претендує на єдність у множині явищ, у світі не передбачається єдиного загального гомогенного порядку. Замість цього раціональним вважається успішне вирішення проблем через процедурно-відповідний підхід до реальності.

По-друге, разом з тотальністю цілого зникає перспектива, виходячи з якої розрізняються сутність і явище, знання структур не дає більше знання природи речей, замість глибини ми маємо справу просто з новими поверхнями, поняття фундаментального втрачає свій буквальный смисл. За точки зору Габермаса, опозиція сутність/явище була замінена опозицією зовнішнє/внутрішнє, хоча навряд чи з ним можна погодитися, що остання не належить до метафізичного мислення.

По-третє, посилюється диференціація номологічної емпіричної науки про природу і герменевтичних наук про культуру. Якщо в перших спостерігач має привілейований статус, то в останніх він включений у соціальну практику, інтерпретативна процедура пов'язує своїх учасників. Тут Хабермас занадто спрощує стан справ, адже в сучасній фізиці вже неможливо розглядати спостерігача як абсолютно незалежного.

По-четверте, трансформується розуміння природи істини. Сучасне знання перестає бути самовпевнующим і самодостатнім.

По-п'яте, змінюється мова науки. Закрита метафізична система повинна формулюватися мовою, що не вимагає інтерпретацій, тобто тут ми знову маємо справу з ілюзією чистоти, свободи від історичного та емпіричного контексту. Постметафізична раціональність уже розглядає мову як частину певної епохи і парадигми. Необхідним етапом розриву з метафізичним іdealізмом, за Хабермасом, виступає ситуування розуму, яке протиставляє загальності, позачасності та необхідності метафізики об'єктивності, кінцівку та фактичність.

Важливою складовою у філософській та психологічній науці є така категорія, як інтелект. Поняття «інтелект» давно увійшло у повсякденну лексику. У розмовній мові і діти, і дорослі (причому представники різних професій і галузей діяльності) використовують це поняття. Однак кожна людина вкладає у нього особливий смисл. Суть інтелекту змінюється у залежності від тієї ситуації, у якій про нього говорять.

Дослідження життєвих стереотипів про поняття «інтелект» дозволило зробити такі висновки: рівень інтелекту впливає на швидкість і ефективність навчання; інтелект проявляється у поведінці людини; оцінка інтелекту людини пов'язана з оцінкою якостей його особистості; процеси розвитку інтелекту і формування спрямованості і ціннісних орієнтацій особистості роблять взаємний вплив один на одного.

Поняття «інтелект» часто використовується у психологічній науці, у філософії і прикладних наукових роботах. Дане визначення використовується для опису: 1) логічних операцій і мислення; 2) успішності діяльності людини, її ефективності у різних сферах (навчання, професія, практичний розрахунок); 3) нейрофізіологічної діяльності мозку; 4) зв'язку інтелекту зі здатністю до засвоєння і зберігання у довгостроковій пам'яті великої кількості інформації.

Поняття інтелект (*intellectus*) у перекладі з латинської означає «розуміння і пізнання». Різноманіття підходів до вивчення інтелекту в сучасній психологічній науці в основному стосується структури, компонентів, їх взаємозв'язків і етапів розвитку інтелекту. Збільшення кількості компонентів, видів і чинників інтелекту призвело, з одного боку, до побудови багатофакторних теорій і різноманітності видів (Дж. Гілфорд, Х. Гарднер), з іншого – до викривлення інтегруючої ролі інтелекту в регуляції поведінки людини і зосередження уваги на окремих його властивостях.

Політичне мислення буває двох видів: 1) роздуми про політику; 2) роздуми про політичний текст. Політичне мислення хоч і є різновидом законодавчого мислення, але абсолютно відрізняється від нього, тому що законодавче судження існує для розв'язання проблем людини. А також воно відрізняється від літературного мислення. Літературне мислення – це насолода словами, їх побудовою, захоплення змістом красивих слів, переданих у літературному стилі.

Політичне мислення – це роздуми про новини, події та їх взаємозв'язок між собою. Воно відрізняється від інших видів мислення. Його не можна віднести до будь-якої форми, з цієї причини його не можна підпорядкувати певним правилам. Серед інших видів мислення воно найвище.

Поняття «стиль мислення» ввів видатний німецький філософ і соціолог Карл Маннхейм (1893–1947) у роботі «Консервативна думка». При цьому він використовував аналогію з поняттям стилю в історії мистецтва. Грунтуючись на цьому положенні Маннхейма, можна дати наступне визначення: стиль мислення – це проіннята внутрішньою єдністю система поглядів, що охоплює не тільки політику, а й інші сфери суспільної свідомості – мистецтво, літературу, філософію, історію тощо.

Маннхейм розглядав лібералізм і консерватизм як напрямки політичного мислення (можна сказати, політичного менталітету) сучасної Європи і в зв'язку з цим вказував, що консерватизм не тотожний опору на традиції, консерватизм нинішнього типу виникає при спробах вирішити з традиціоналістських позицій завдання розвитку існуючих держав, а саме: 1) досягнення національної єдності; 2) участь народу в правлінні; 3) включення держави у світовий економічний порядок; 4) рішення соціальної проблеми. У цих умовах, за Маннхейма, формується «морфологія консервативної думки», чи консервативний стиль мислення.

У політичному житті останніх десятиліть відбувається переорієнтація на нові офіційні політичні цінності. Молоді люди, що пройшли соціалізацію вже в роки перебудови, на вербальному рівні цілком засвоїли нові цінності ліберального спектру. Для них стали значущими цінності прав людини, свободи, особистої незалежності. Теж саме можна сказати і про український стиль політичного мислення. Однак, з огляду на ситуацію, що склалася на Україні, можливі або відкат до політичної системи з сильними елементами авторитаризму, які зроблять невідчутними потреби в прагненні до горизонтів, або вироблення ліберально-демократичних принципів цілісного характеру, які поєднують б економічну свободу від патерналістської опіки – і взагалі «свободу від» – зі свободою для реалізації не тільки сьогохвилинних невідкладних потреб, а й далекоглядних проєктів, важливих для індивіда і всього суспільства. Що, власне, і означає реалізацію принципів ліберальної демократії.

Висновки

1. У результаті трансформації чотирьох аспектів метафізичного мислення (мислення тотожності, ідеалізму, філософії свідомості як *prima philosophia* і сильного концепту теорії) у сучасній філософії відбувається зрушення, що призводить до формування постметафізичного мислення, і також характеризується чотирма рисами: процедурною раціональністю, ситуюванням розуму, лінгвістичним поворотом і відмовою від виходу за рамки повсякденного.

2. Інтелект – розуміння і пізнання. Використовується для опису: 1) логічних операцій і мислення; 2) успішності діяльності людини, її ефективності у різних сферах (навчання, професія, практичний розрахунок); 3) нейрофізіологічної діяльності мозку; 4) зв'язку інтелекту зі здатністю до засвоєння і зберігання у довгостроковій пам'яті великої кількості інформації.

3. Політичне мислення – це роздуми про новини, події та їх взаємозв'язок між собою.

4. Стиль мислення – це проіннята внутрішньою єдністю система поглядів, що охоплює не тільки політику, а й інші сфери суспільної свідомості – мистецтво, літературу, філософію, історію тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агейкина И.Н. Идеологемы «народ» и «народность» в русской публицистике XIX в. // Вестник РГГУ. Серия: История. Филология. Культурология. Востоковедение: Москва, 2008. – №11. – С. 228–237.
2. Гребенник Г.П. Типы и стили политического мышления.
3. Десфонтейнес Л.Г. Научные и житейские подходы к определению понятия «интеллект» // «Общество: социология, психология, педагогика». – 2017. – №1.
4. Ефремов Ф.А. Проблема постметафизического стиля мышления в западной философии второй половины 20-го - начала 21-го века: диссертация кандидата философских наук: 09.00.03 / Ефремов Фёдор Александрович; [Место защиты: Твер. гос. ун-т].- Тверь, 2010. – 183 с.
5. Малкина С.М. Аналитика постметафизического мышления у Ю. Хабермаса // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика: Саратов, 2015. – №3. – С. 31–36.